

Шукаю людини

В. Островський

1. Людина, відповідна до умови життя

Понад дві тисячі років людство повторює ці Діогенові слова, різно їх коментуючи і вкладаючи в них різний зміст.

І не диво. Кожна доба потребує трохи іншої людини. Іншої людини потребувала кам'яна доба, інші — доба залізна, інші — часи дерев'яних осів і вітрильників, а інші — наші часи, часи мотору на суходолі, в повітрі, на воді й у воді.

З одного боку людина витворює нові форми й умовини життя, а з другого боку — ці нові форми й умовини потребують „нової людини“. Звідси логічний ключ: „Людина, відповідна до умовин життя“. Цей ключ набуває характеру вічного ключа, для всіх діб.

Ми живемо в переломовій добі. Наше життя укладається в нові форми. І цей ключ стає для нас особливо актуальним. Щораз частіше чуємо голоси про потребу „нової людини“, що відповідала б новим умовинам життя. Всі наші сучасні шукання й зводяться до шукання такої людини. Людини, яка вела б сучасне оформлення життя, що відбувається у вихрах і загравах подій.

Оклепаний зо всіх боків Діогенів ключ стає ключем народів, суспільств, родин, які вже розуміють, що без нових людей, які відповідали б новим формам і змістові життя, існування їхнє було б zagrożене як не смертю, то бодяй — відсталістю.

Щасливе було б сьогодні те громадянство, яке могло б з пильною сказати: „Ми знайшли й маємо відповідних людей до кожної умовини й для кожної клітинки нашого життя“.

У цьому ділі українцям взагалі не йде. Скільки нещастя пережив український народ через те, що бракувало йому таких людей. Бракує таких людей і іншим народам. Бо врожай на них — скупий. Але інші народи дбають про них, шукають чи плекають їх.

Час зайнятися цією справою й нам!

Геніїв дає природа. Повновартісних громадян можна виплекати самому. Треба тільки бажати цього, частіше пригадувати собі це і працювати над цим.

Хай же будуть ці рядки скромною пригадкою цієї потреби.

2. Чи не можна б переробити старе на нове?

Дорослі люди завжди були зарозумілі. Вони завжди вважали, що справа виховання повинна обіймати тільки дитячий вік. Хай ще й юнацький! А вже коли людина дозріє, то виховникам не вільно й пристушити до неї. Ну, а як це блисне на голові сивий волос, то вже й найделікатніший натяк на потребу для неї виховання вважається за смертельну образу.

Тимчасом життя щодня і на кожному кроці дає докази, що такі можливі перевиховання старших людей. Ті, що працювали серед низів — серед селян чи робітників, — можуть навести багато прикладів ґрунтовного масового перевиховання не тільки людей зрілого віку, ало й старичків. Переродяться і стануть іншими! І не пізнаєш села, містечка чи фабрики!

Зрілий розум старшої людини значно полегшує діло її виховання. Аби тільки цей розум справді був. Аби замість розуму не була сама зарозумість, сама впертість та недбалість!

Перевиховання людей старшого віку не тільки можливе, але — в нашій переломовій добі — конечно. Зрештою, це не якість нове відкриття! Народня приповідка каже: „Вік живи — вік учиш“! А у св. Письмі читаємо: „Лікарю, вилікуйся сам“, себто перевиховайся. Отже, виховнику, сядь перший на лавку виховання. А вже після цього саджай дітей і молодь. За твоїм прикладом підуть вони охоче й широко.

Не парадоксами одерую, а найпростіши-

ми аксіомами. З них перша: щоб мати „нових людей“, які відповідали б сучасним вимогам, треба починати від старших, від виховання учителів, учених, письменників, громадських, церковних, політичних проповідників, від батьків та матерів і т. д.

Починати „шукати людини“ від дітей і юнацтва — це задовга доріжка. Поки вони стануть людьми, що відповідатимуть сьгоднішнім потребам, придуть уже нові вимоги, нові умовини життя. Потрібні будуть ще новіші люди. А нові „люди“ з сьогоднішньої дітвори можуть бути вже застарі й відсталі.

Та й хіба не бачимо цього в житті? Хіба деякі сьогоднішні наші матуристи й студенти не думають часом спізненими категоріями? І саме через те, що їх просвіщали й виховували з раціоненням. І що робили це старички, що страшенно боялися поєунутись трошки вперед.

Тож, щоб мати людей, які відповідали б вимогам нового часу, одна рада: татам і матерям, виховникам і вчителям та різного роду й ранги провідникам негайно сісти на лавки вихованків.

Пригадує собі одну таку картинку з 1919 року. Знання української мови на Великій Україні стало обов'язком. Наказ старичкам ваятися за науку. Поприходили: заслужене духовенство, директор учительського інституту з професорами, директори середніх шкіл з викладачами та інші сніві голови й „середнячки“.

На обличчях — чорна тінь образи. На джильні лавки дивляться, як на знаряддя тортур. Але нічого не вдієш, треба сідати. Якось повтискалися в лавки, порозкладали букварці. Талановитий викладач почав так, якби мав перед собою звичайних учнів. Вдалося йому захопити увагу сивеньких та посріблених голов. А в перерві — вже був чудовий настрій. Запитання, сперечання, жарти. Старички такі дечого навчилися.

Сьогодні, коли справа „нової людини“ така пекуча, чи не слід би нам, старичкам і підстаркуватим діячам, сісти на давно забуті шкільні лавки та послухати, якою саме має бути оця „нова людина“ — людина, що відповідала б духові нашого часу і новим формам життя? А потім повиравлятися, щоб і самому стаги нею? А ще далі, побожно перехрестившись, узятися вже за виховання дітей та юнацтва, не залишаючи юнакам (хоч би і з вусами) виховувати таких самих юнаків та дрібну дітвору.

Тоді напевне не прийшлося б відкладати

справу „нової людини“ аж до часу виховання наступного покоління.

От тільки, що зробити з оцією амбіцією, самопевністю і впертістю наших старичків? Ненавидять шкільну лавку та й годі!

3. Старий ідеал „нової“ людини.

Про „нову людину“ доводиться чути досить часто. Як саме має виглядати оця „нова людина“, здається, досі ніхто нічого ясшого не сказав. Коли я спитався про це одного з молодих виховників трехи молодших за нього вихованків, то він наговорив мені стільки, що я почав уявляти собі „нову людину“ це туманішно.

Не сподіваючись одержати щось ясшого й конкретнішого, звернувся до старих педагогів і виховників. І вони мені повторили давно знане людству й давно деким забуто:

„Верніть людині те, чого позбавила її культура та цивілізація; додайте доволі того, чого потребує від неї дійсність, — і буде мати „нову людину“.

З дальших пояснень виходило:

Вернути людині первісну любов до природи, шире життєрадісність, відвагу при смирилка ведмедів та інших хижаків, м'якості закохання, чесність і вірність побратима (коли ще одягався в звірячу шкіру), працьовитість майстра, явній в кам'яній добі виверчував у кременевому молотку діру на держалю, саможертвоність матері, яка в обороні дитини кидалася на ведмедицю, та ще дещо, — і матиме кістяк „нової людини“. А що ще додати їй — придивіться до життя.

Що ж справді треба ще додати?

Інтелігенції чи інтелігентности, дефініцію якої один шведський учений дав двома словами: „здібність орієнтації“ — вміння швидко з'ясовувати собі: що, де, в якій хвилині можна й треба сказати чи зробити та як заховуватися. І тільки! Це й буде правдива інтелігентність.

А далі — здібність бачити, що дійсно є і яке саме воно є.

І наприкінці — сильну, непомилкову увагу того, що було чи є, та вислід власної праці.

А як хочете додати ще щось, то навчіть правильно бачити й одіновати самого себе.

— Та це ж старий, як світ, ідеал!

— Вище своєї природи людина не підскачить.

Була це остання відповідь.

4. Для дівчор

Хто тепер не дивиться на дівчору, як на матерiал на „нову людину“? Отак тільки покрити, позичивати, випрасувати, — і „нова людина“ готова. Біда тільки в тому, що з дитини само щось росте, з середини. Росте й не завжди укладається в приписані форми, а бува — і розриває шви.

Молоді виховники „нової людини“ пропонують на це дуже простий спосіб: „Виривай те, що росте з середини, незгідно з твоїм зразком одієї „лової людини“. А що залишиться ще від дитини, увіпхни в готову форму, позичену в якоїсь сусідки з-за кордону, — і матимеш фасон цілковито модний. А що тато чи мама не впізнають своєї дитини, а чужинці будуть питатися, чи це дитина українська, — це не важке. І справді, чи не все одно, буде це Іван, Жан, Джон чи щось подібне? Аби фасон модний!

А інші педагоги кажуть таке:

Коли найважливіше для дитини — вміти бачити, орієнтуватися і уявляти собі ясно й неомилно, що буде чи що повинно бути, себто уявляти собі свій шлях у житті й висліді — як правильних кроків, так і помилок, — то треба звернути в дитячому віці особливу увагу на розвиток уяви.

А для цього давайте дітям казки: народні й нові, писані. Отже, письменники, пишть казки! А народних маємо досить. Зрештою можемо позичити в сусідів.

Хороші є народні казки! Тільки синочок мійого сусіда, начитавшись їх, якось каже мені:

— Я хочу бути дурником!

— Чому? — здивувався я.

— Бо дурником без праці й без розуму все якось удається. І добре живеться їм. Дурник може буги й багачем і навіть князем!

Чи така то має бути „нова людина“? І чи не треба перевірити народні казки та дещо добре сховати від кандидатів на „нових людей“?

А тут ще й психологія встриває та забирає голос.

— Людська уява нічого не може створити поза тим, що вже є на світі. Ні крилатий кінь, ні діва з риб'ячим хвостом, ні лев із чоловічою головою, ні інші подібні чуда-дива — це ніяка повинна! Це лише комбінації частин існуючого. Уява дитини має працювати тільки над тим матерiалом, який вона вже встигла здобути. Отже дарма давати дитині казки про лисів, вовків, ведмедів, чорногузів, навіть вслів чи баранів, коли дитина їх ніколи не бачила в житті.

Наші народні казки повстали в ловецькому або хліборобському світі, і зрозумілі та привабливі тільки для дітей з цього світу. А що вони можуть сказати дитині шевця, кравця чи урядовця, яка цього світу не бачила? То ж не дивуйтеся, що міські діти тих казок не люблять і читати їх не хочуть.

Справді, діти міських ремісників, купців і урядовців, діти фабричних і надрічних міст живуть у цілком відмінному реальному світі. Їхня уява може працювати тільки над матерiалом із цього світу. Варстат, ремісничі інструменти, машина, авто, електрика, — ось їхній дійсний світ. Тільки казки з цього світу можуть бути для них близькі, зрозумілі.

Тільки оповідання з цього світу можуть навчити їх „бачити“ дійсність і уявляти собі всякі можливості. Та відрізнявати дійсні можливості від виманих і неможливих.

Чи не такою саме має бути ота „нова людина“, якої ми шукаємо й сподіваємося? Тож чи не треба трохи зревідувати наш погляд на дитячу літературу, а зокрема на казки?

До „нової людини“ через нову практику

Людина не може жити десь поза людським середовищем. Мусить вона бути чи ремісником, чи хліборобом, чи купцем, чи людиною вільної професії, чи якимсь бюровим працівником і т. д.

І мусить жити в громаді, бути її членом. Ясна річ, що мусить бути членом корисним, будуєчим, активним, вірним цій громаді й жертвним для неї.

Чи десять, двадцять, сто перечитаних про це книжок зробіть людину таким громадянином, такою „новою людиною“?

Треба, поклавши руку на серце, признатися, що ми, люди нашого століття, дуже переоцінюємо значення слова як усного, так і друкованого. Воно зовсім не є таким чинником, який сам може перетворити людину пасивну в активну.

Замало й усного й друкованого слова, щоб мати „нову людину“, відповідну сьогонішнім формам життя та його умовам.

Самі виклади про кравецтво, книговодство, вчителювання і т. д. не всилі зробити доброго кравця, книговода, вчителя. До цього потрібна ще довга, правильна й замилона практика.

Не може бути „нової людини“ без нової практики.

Не буде з хлопця релігійно-практикуючої людини, якщо батько не візьме його за руку в дитячому віці, не заведе його в церкву, не поставить його біля себе на колінах, не буде

молитися й не заохотить його своїм прикладом до молитви.

Не буде з сьогоднішньої дівтори чи молоді „нових громадян“, якщо їхнє виховання не буде пересунене з іжшчини „словесности“ в площину практики.

Але хто ж може давати нашій дівторі та молоді оці практичні лекції „нової люднини“? Не такі ж самі хлопці й не дівчата? А батьки, виховники, діячі. І то ті, що мають жит-

тєвий досвід, що самі стали „новими людьми“.

А як вони ще не стали?

Ось воно, це зачароване коло, в якому все шукаємо й не можемо знайти одних спасених „нових людей“.

Тому такі треба посадити старших людей на виховні лавки, щоб вони потім виховали нам одних „нових“!

ДМ. НИКОЛИШИН

Отаман Джеджалій

(Арт.-малареві проф. Іванові Кейсанові).

*Мій Друже молодий, що пишній кисти твір
приладив на ралець мені в осінній вечір
і пригадав ним, як я житєвий простір
ламав на маєвих акордах не-до-речі;
то знов, силкуючись до недосяжних зір
долинути, губивсь у синім безкопеччі,
прийми від мене за цінний дарунок свій
цю казку, як пропав отаман Джеджалій.*

*Це діялось тоді, коли в московській кризі
Гетьманщини краса цвітуща смерть найшла...
Я цього не читав у літонисній книзі,
що відгомін її конання зберегла;
я це зловив із уст особи в чорній ризі,
що в час неволі нам надії цвіт несла.
То ж за зле не бери мені, що ось Тобі я
даю чуже за те, що Ти для мене вдіав.*

*Так слухай, Друже мій! Як Запорозьку Січ
обскочив зрадою сам генерал Текелій,
курелі й церкву звіс, награвив золота й свіч,
а Кальниша заслав до соловецьких келій,
як запорозький край московська вкрила ніч,
бо Прозоровський сів на паланки веселі,
козацтво в розначі, поскільки не здалось
розбійницькій Москві, все в розтіч подалось.*

*П'ять тисяч козаків із тих, що спалахнули
були бажанням меч підняти на Москву,
та старшини Коша до бою не нагнули,
(за те ж усієї їй смерть присуджено живу...),
кріз перстеня солдатів всі збройно протиснулись
і човнами здалсь на рідну їм течву
із думкою: найти пристанище в тях саме,
що з ними сотні літ змагалися мечами...*

*Між ними плів і він: отаман Джеджалій,
що перший в чорний день козацьку зрушив радю*